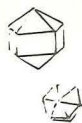

"BORNHOLMSKE

af GORM JESSEN.

DIAMANTER"

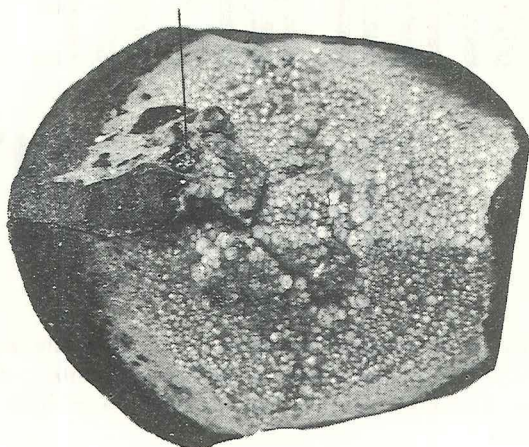
er et begreb mange af læserne kender, - og de fleste er vel også klar over, at det i virkeligheden ikke er rigtige diamanter, der er tale om, men nogle små bjergkrystaller (kvarts), som man kan finde et eller andet sted på Bornholm.

Sikkert kun de færreste ved, at disse krystaller engang i vid udstrækning blev slebet og brugt som smykkesten, og at de som sådan var højt værdsatte.

Findestederne for de "bornholmske diamanter" er på Bornholms sydkyst, i egnene omkring Øleåens og Læsåens udløb. Krystallerne ligger ikke løst i jorden, men sidder godt beskyttet inde i nogle 20-60 cm store kalkboller. Bollerne hører hjemme i den øvre bornholmske lerskifer, som for 420 millioner år siden, i Silur-perioden, blev dannet i havet.

Kalkbollerne er enkelte steder langs Øleåens nedre løb fundet fastsiddende i den siluriske skifer, der her kommer frem i åens brinker. De store mængder af kalkboller har man dog ikke fundet i selve skiferen, men på stranden og på havbunden ud for åens udløb.

De er i deres indre gennemsat af revner og hulrum, som er helt overgroet med smukke gullige "klaser" af kalkspatkrystaller (se figur). Ind imellem disse kan man så være heldig at finde de klare og regelmæssigt krystalliserede bjergkrystaller som kaldes "bornholmske diamanter". De er ikke ret store - sjældent over 1 cm lange - men den karakteristiske form som består af en seks-sidet stav (prisme) med en seks-sidet pyramide i hver ende, kan tydeligt ses.

Krystaller af denne art, som er dannet i hulrum og sprækker i jorden, er oftest af "hydrotermal" oprindelse. Det vil sige, at krystallerne er dannet ved afsætning fra grundvandet af dets kalk, siliciumdioxid (kvarts) o.s.v. - Der udskilles forskellige mineraler ved forskellige temperaturer.

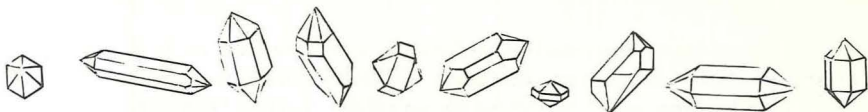

Det var den almindelige opfattelse indtil midten af 1700-tallet, at krystaller både voksede og modnedes. Således opfattedes dannelsen af de "bornholmske diamanter" oftest på denne måde: Kalkbollerne var "diamantmødre" i hvis indre hulrum krystalkimen opstod og udviklede sig. Det første stadium var kalkspatkrystallerne, - men endnu var de uklare og bløde, og endnu sad de fast på moder-stenen. Ved en fortsat modning udvikledes efterhånden de fritliggende "diamanter" med deres store hårdhed og vandklare indre. Man var ikke i tvivl om, at de "bornholmske diamanter", hvis de bare fik lov til at blive lidt længere i diamantmoderen, ville hærde og modnes til ægte diamanter.

Den tyske mineralog Joh.Georg Fr.Klein, der i 1758 opholdt sig en kort tid på Bornholm, er den første, der fra geologisk side har behandlet de bornholmske diamanter. I sit lille skrift: "Erste Nachricht von denen auf der Königl. Dänischen Insul Bornholm in der Ostsee vorhandenen Mineralien", beskriver han "diamanterne" som regulære krystaller af en ualmindelig hårdhed og gennemsigtighed, der ganske overtræffer de bømske stene (bjergkrystaller). Og i biskop Erik Pontoppidans Danske Atlas fra 1767 står der: " - naar de ere ret modne, give de saadant herligt Skin eller Skiær fra sig, at de komme de Orientalske (d.v.s. de ægte) Diamanter temmelig nær." - Disse besnærende beskrivelser kunne jo nok skabe lyst til at samle "bornholmske diamanter" !

En egentlig udnyttelse af den bornholmske forekomst af bjergkrystaller var startet allerede i begyndelsen af 1700-tallet. Den blev drevet periodevis, som en slags bibeskæftigelse for egnens fiskere, der solgte "diamanterne" for 8 til 12 skilling stykket. Ganske vist må der engang have været mange kalkboller, men det er klart, at der ikke har været de helt store reserver at tage af. Allerede i midten af århundredet var så godt som alle de lettere tilgængelige kalkboller i Øleåsens bund og på selve stranden flækket og frataget deres eftertragtede indhold. Herefter foregik al diamantjagt ved lavvande på havbunden ud for kysten, med opsmøgede bukseben og kraftige løftestænger.

Kulminationen i udnyttelsen af de bornholmske diamanter lå i perioden 1780-95. Dette skyldes flere omstændigheder: Vigtigst har det vel været, at den helt store smykkemode her i Louis XVI-tiden var de farveløse smykker af sølv, som var helt oversået med glitrende diamanter eller bjergkrystaller. Dertil kom den omstændighed, at det Guldbergske kabinet i 1783 havde indført en "Forordning ang. Overdaadigheds Indskrænkning". Man ville hindre landets borgere i at forarme sig ved et overdådigt levned (det blev bl.a. forbudt at spise over 6 retter og 2 desserter til aften). Samtidig ville man hindre, som der står, at folk "udbringer til fremmede, Landets Formue". I punkt 4 hedder det således: " - - ligesom og alt hvad med fremmede Steene er indfattet, være sig ægte eller uægte, maae

"Bornholmske diamanter". Krystallernes forskellige udseende skyldes en mere eller mindre "skæv" vækst under dannelsen.

tilligemed ægte og uægte Perler ikke bæres eller sees paa nogen efter den 1. Januar 1784. - - Men lader nogen af Steene, som falde i Kongens egne Larde, noget forarbejde, - - ".

Med denne baggrund er det let at forstå, at der kom sving i det hjemlige forbrug af bornholmske "diamanter". - I årene omkring 1790 anlagde hofstenhuggermester Jens Karlebye i Kongensgade i København en veritabel industri med slibning af "indlandske Pragtstene". Han averterede kraftigt i såvel "Adresseavisen" som ugeskriftet "Borger-Vennen", hvor han også kundgjorde til hvilke af hans "patriotiske Medborgere", han havde solgt disse "vort Lands Produkter, der som oftest ingen anden Feil eller Mangel have, end at det ikke ere udenlandske." Priserne på de slebne bornholmske diamanter var lige fra 24 skilling, over 3-4 mark til 2,3 og 4 rigsdaler stykket, hvilket ifølge annonceringen lå langt under priserne på diamanter i andre lande.

Såvidt det kan konstateres, har hofstenhugger Karlebye slebet og solgt over to tusinde (!) bornholmske diamanter, og desuden godt 200 norske, grønlandske og islandske halvædelstene. - Alle sten blev solgt med ægthedssattest, idet det viste sig, at hans "diamanter" nød den (efter hans mening) tvivlsomme ære at blive forfalsket.

Hvadenten det nu skyldtes at moden skiftede, at overdådighedsforbudet mistede sin kraft (såvidt vides blev det aldrig ophævet!), eller at man simpelthen havde udtømt den bornholmske forekomst, så ophørte brugen af de bornholmske diamanter ved 1800-tallets begyndelse.

Hvis man i dag prøver at finde bornholmske diamanter, skal man være meget heldig. For de omtalte kalkboller indeholder i de fleste tilfælde ingen, i de øvrige tilfælde kun en, højst to eller tre bjergkrystaller. Og forøvrigt har 1700-tallets "diamantjægere" totalt støvsuget alle de krystalførende kalkboller, der har ligget på stranden og på havbunden.

- Men alligevel - til de ihærdige: god jagt!

Gorm Jessen

